

23. Швець А.В. Разговорные конструкции в языке газет. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1971. – 95 с.

24. Шульжук К.Ф. Типи речень за метою висловлювання та експресією // Синтаксис української мови. – К.: Видавн. центр „Академія“, 2004. – С. 60 – 63.

New tendencies and peculiarities in the use of interrogative and interrogative-rhetorical sentences caused by their communicative-functional line, formal-syntactical organization, the way of presentation in newspaper context and stylistic connotation are analyzed in the article.

Key words: interrogative sentence model, interrogative-rhetorical sentences, interrogative sentences, “question-answer” construction, stylistic connotations, modern Ukrainian press.

Т.В. Замкова

ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЙНО-АФЕКТИВНОГО СТАНУ ЛІРИЧНОГО “Я” В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано окличні речення як репрезентанти внутрішнього мовлення. Розглянуто погляди мовознавців на статус окличних речень, охарактеризовано стилістичні функції у ліричних творах.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, окличні речення, стилістична функція, поетичний текст.

Мова поетичних творів відзначається великим естетичним, емоційним та експресивно-стилістичним потенціалом. Як зазначає О. Криштанович, “поетичне мовлення – це особливий прояв духовно-інтелектуального внутрішнього світу людини, який сприймається читачем чи слухачем так само на високому емоційному, естетичному та інтелектуальному рівні” [7, 174].

За словами Л.І. Тимофєєва, поезія відрізняється особливою афективністю, емоційністю, експресивністю [11, 22]. Експресивність є психолінгвістичним явищем, “що полягає у посиленні враження від сприйняття інформації” [1, 44]. Серед різних засобів емоціонального насичення та експресивності поезій особливе місце належить поетичному синтаксису, до сфери якого належить, зокрема, своєрідність вираження внутрішнього стану людини, її сприйняття явищ навколишньої дійсності шляхом уведення речень різної модальності. Однією з форм вираження експресії є окличні речення.

Проблема вивчення окличних речень має давню традицію як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві (Б.М. Кулик, І.Р. Вихованець, М.У. Каранська, А.П. Загнітко, Д.М. Овсянико-Куликовський, О.М. Пешковський, В.А. Богородицький, Л.А. Булаховський, О.О. Шахматов, Є.М. Галкіна-Федорук, А.С. Богуславський, Н.Г. Озерова, І.П. Распопов). На матеріалі різних мов окличні речення досліджували Г.В. Навчук, Т.В. Тришкіна-Аудія, Н.А. Бесєдіна, Т.Є. Ратова. Однак незважаючи на постійну увагу до цієї проблеми, недостатньо опрацьовано питання, що стосуються розгляду окличних речень як репрезентантів внутрішнього мовлення в художньому поетичному тексті, що зумовило актуальність наукової розвідки.

Мета роботи полягає у з'ясуванні стилістичних функцій окличних речень у поетичних творах як засобу передачі внутрішнього мовлення.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати погляди дослідників на статус окличних речень;
- 2) виявити стилістичні функції окличних речень у поетичному тексті.

Об'єктом дослідження є окличні речення внутрішнього мовлення, вилучені з поетичних текстів.

Матеріалом дослідження обрано українськомовні поетичні тексти Т.Г. Шевченка, Л.В. Костенко, С.Г. Пушика, Г.Т. Чубач.

Як базове прийнято визначення А.П. Грищенка: “Окличне речення – речення, комунікативне завдання якого полягає у вираженні мовцем емоційно-експресивної оцінки повідомлюваної думки за допомогою специфічного мовного засобу – окличної інтонації” [3, 400]. Це визначення доповнює Г.В. Навчук, аргументуючи тим, що усталене значення терміна “не охоплює всього розмаїття явищ, які належать до позначуваної ним групи речень”, зокрема зазначає, що окличне речення “реалізує емотивну функцію мови і знаходить своє вираження в емпатичній інтонації та у вживанні спеціальних мовних засобів” [8, 16].

На її думку, основними ознаками окличного речення є:

- 1) “виконання емотивної функції;
- 2) наявність специфічної інтонації, що в писемній формі мови виражається за допомогою знака оклику;
- 3) використання спеціальних мовних засобів, що виражають емоції” [8, 16].

Як зазначає С.Я. Єрмоленко, у сучасному ліричному вірші окличні інтонації “опираються на різні джерела експресивного мовлення – на природні, усні інтонації розмови, діалога і на ораторсько-публіцистичні інтонації піднесеного, урочистого стилю”. Ці обидва джерела, видозмінюючись, створюють особливе звучання ліричного твору [4, 84].

В.С. Ващенко акцентує на багатстві і різноманітності стилістичних функцій окличних речень, серед яких, на його думку, “особливо виділяються конструкції з піднесеною та спонукальною інтонацією” [2, 371].

Окличні речення дають змогу представити широкий діапазон емоцій, почуттів, оцінок, здатні відобразити психологічний стан мовця або його сприйняття ситуації, передане у змодельованому митцем внутрішньому мовленні. Ці речення служать для емоційно-експресивної передачі таких модифікацій як “захоплення, радість, сильне бажання, прагнення, упевненість, переконаність, висока оцінка, здивування, тривога, вболівання, жаль, хвилювання, прикрість, заперечення, застереження, погроза, зневага, нетерпіння, незадоволення, осуд, іронія тощо” [3, 400].

Так, окличні речення репрезентують такі явища внутрішнього мовлення як:

- Уболівання за долю свого народу, високопатріотичні почуття:

Коли ранкове сонце сходить

І хмара мрією пливе,

*Я гордо думаю: “**Народ мій,***

***Хоч як не важко, а – живе!**”* (Г. Чубач 14, 82);

В цю хвилину сумну маю думку одну:

Синьо-жовтому – небо погоже! (Г. Чубач 12, 31);

- Роздуми над соціальними проблемами, прикрість, осуд:

Сьогодні – звиклось, а подумать – жах:

На сто заручин – двадцять п'ять розлучень –

Всі узаконені у загсі і судах! (С. Пушик, 300);

Кричу мовчанкою у світ.

Мій крик, як лід, холодний:

*– **В моєму домі сто сиріт,***

І всі вони – голодні! (Г. Чубач 14, 125);

- Міркування філософського характеру:

Я вітри думками бережно спиняю:

*– **Скільки не страждала,***

Радості – не маю! (Г. Чубач 12, 103);

Я щасливо всміхнуся: “Ну що ж?

Все, що визріло, сходити мусить!” (Г. Чубач 14, 38);

Мої думки надійно відчують:

Бог – не помер!

Він вижив у мені. (Г. Чубач 12, 200).

У наведених прикладах філософські роздуми мають широку зображувальну палітру – від інтимних переживань через побутові роздуми до міркувань релігійного спрямування. За словами Е.С. Соловей, “на рівні поетики взагалі найвиразніше простежується природа художньої, поетичної філософічності, “”модус переходу” буттєвої думки-переживання у лірико-філософську якість” [10, 363]. Така функція полягає у вираженні почуттів та авторських оцінок об’єктів роздуму:

Коли минає тепле літо,

Я подумки кажу: “Ну що ж?

У цім прекраснім білім світі

Ми теж минаємо, як дощ!” (Г. Чубач 12, 43);

В душі журба гніздечко в’є,

Та думаю про себе:

*– **Радійте, мамо, тим, що є!***

Чого нема – не треба! (Г. Чубач 14, 27);

• Захоплення красою природи. Окличні речення, що передають це явище внутрішнього мовлення, вносять у поезію “виразний почуттєвий струмінь” [4, 83] і малюють в уяві асоціативні картини величі довкілля:

*Така любов моя велика,
Що мовчки тішся чи співай, –
Вмістила небо, землю, ріки,
І – спробуй: словом передай!*

І я мовчу...

І грюю спомин:

Далекі обрії в імлі...

І зупиняюся на тому:

Красивий світ

На цій землі! (Г. Чубач 13, 68);

*Тож їде грек, ріку пересікає,
та так і зирить, мислями ширя...*

Живуть же скіфи! Он їм навкруги

яких лісів насіяли боги! (Л. Костенко 5, 461);

• Висока оцінка обдарування людини, її таланту:

Чи думав про Марусині пісні,

такі по Україні голосні,

що й сам не раз в поході їх співав,

і дивував, безмірно дивував –

що от скажи, яка дана їй сила,

щоб так співати, на такі слова! (Л. Костенко 6, 80);

• Переконавання самого себе, застереження:

Кажу собі:

– Не вір неправді! (Г. Чубач 14, 197);

А я по стежці бережно ступаю,

*Сама себе вмовляю: “**Не спіши!**”* (Г. Чубач 12, 79);

*Я розраджую думку: “**Прийде!**”*

Він – козак, і допізна гуляє” (Г. Чубач 12, 176);

• Звертання у внутрішньому мовленні до Бога. У ліричних відступах Т.Г. Шевченко розмовляє з Богом, ділиться найпотаємнішим у своїй самотині:

Молюся! Господи, молюсь!

Хвалить тебе не перестану!

Що я ні з ким не поділю

Мою тюрму, мої кайдани! (Т. Шевченко, 334);

Боже милий!

Тяжко мені жити!

Маю серце широке –

Ні з ким поділити!

Не дав єси мені долі,

Молодої долі!

Не давав єси ніколи,

Ніколи! ніколи!

Не дав серця молодого

З тим серцем дівочим

Посднати! Минулися

Мої дні і ночі

Без радості, молодії!

Так собі минули

*На чужині. **Не найшлося***

З ким серцем ділитись,

А тепер не маю навіть

З ким поговорити!

Окличні конструкції, які передають роздуми ліричного героя, сповнені тяжких внутрішніх переживань і надії лише на допомогу Господа у моральній скруті і непереможному бажанні поглянути хоч перед смертю на свій народ і рідний край:

*Тяжко мені, боже милий,
Носити самому
Оці думи. І не ділить
Ні з ким, – і нікому
Не скажуть святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти!.. О Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ отой убитий,
На тую Україну!* (Т. Шевченко, 481 – 482);

• Прагнення кращого для свого народу. Окличні речення у поезіях Т.Г. Шевченка завжди є емоційно наснаженими і стилістично виразними. Внутрішні роздуми ліричного героя виражено спонукальними та незакінченими окличними реченнями, що особливо виділяються зі стилістичного погляду:

• *Не нарікаю я на бога...,
Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть. І дурю!
Себе-таки, себе самого,
А більше, бачиться, нікого?
Орися ж ти, моя ниво,
Долом та горою!
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися ж ти, розвернися,
Полям розстелися!
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде жито жати...
Веселії жнива!..
Розвернися ж, розстелися ж,
Убогая ниво!!!
Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Бо лучче одурить
Себе-таки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жити
І всує нарікати на бога.* (Т. Шевченко, 577 – 578);

• Зневага. Досить поширені в поезії Т.Г. Шевченка окличні конструкції, в яких філософські роздуми набувають гострої критики, презирства тощо:

*А то верзе білизна-що
Та й думає: “Ми-то!
Ми-то людям покажемо
Оцих безталанних
Та навчимо шануватись
Паничів поганих!”* (Т. Шевченко, 478);

• Тривога:

І пронеслось

Тривою в душі:

В Гавані знову

Зливи і дощі! (Г. Чубач 13, 69).

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що окличні речення є важливим засобом репрезентації внутрішнього мовлення у поетичному тексті. Насичені емоційністю, експресивністю, вони діють на активне сприйняття читачем задуму автора, будять думку, викликають відповідні реакції читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандальєр Г. Експресивність як визначальна риса поетики В. Стуса // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 9. – С.44 – 49.
2. Ващенко В.С. Окличні речення // Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 371 – 373.
3. Грищенко А.П. Окличне речення // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 400.
4. Єрмоленко С.Я. Синтаксис віршової мови (на матеріалі української радянської поезії). – К.: Наук. думка, 1969. – 96 с.
5. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
6. Костенко Л.В. Маруся Чурай // Поезія: Ліна Костенко, Олександр Олесь, Василь Симоненко, Василь Стус. – 2-ге вид., доп. – К.: Наукова думка, 2000. – 272 с.
7. Криштанович О. Мовностилїстичні особливості образу автора у поезії Ю. Федьковича // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск ХХІ. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С.174 – 177.
8. Навчук Г.В. Формально-синтаксичні та функціонально-семантичні особливості окличних речень у сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Кіровоградський державний педагогічний університет імені В.Винниченка. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
9. Пушик С.Г. Хмаролом. Вибрані поезії, поеми та пісні. – К.: Дніпро, 1998. – 432 с.
10. Соловей Е.С. Філософська лірика: Навч. посібник із спецкурсу. – К.: Юніверс, 1999. – 368 с.
11. Стехин Ю.К. Специфика стихотворной речи. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1974. – 52 с.
12. Чубач Г.Т. Дзвінка ріка. Лірика – К.: ТОВ Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – 224 с.
13. Чубач Г.Т. Листя в криниці: Поезії. – К.: Молодь, 1984. – 104 с.
14. Чубач Г.Т. Озвучена печаль: Поезії. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2003. – 212 с.
15. Шевченко Т.Г. Кобзар / Вступна стаття О. Гончара. – К.: Дніпро, 1982. – 647 с.

The exclamative sentences have been analyzed in this article as represents of inner speech. The linguists' approaches to status of the exclamative sentences were studied. The stylistic functions in poetic text were characterized.

Key words: inner speech, exclamative sentences, stylistic function, poetic text.

С.Ю. Лініч

СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПІДМЕТА У ЗАКОНОДАВЧОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано формально-синтаксичні параметри функціонування назв суб'єктів правових відносин у ролі підмета простого двоскладного речення у законодавчому тексті.

Ключові слова: законодавчий текст, синтаксис, синтаксичні параметри, підмет.

Вивчення мовних особливостей законодавчих текстів – перспективний напрямок сучасних лінгвістичних досліджень у галузі юридичної лінгвістики та лінгвістики тексту. У російській лінгвістиці дослідження мовних особливостей законодавчих текстів розпочалось ще у 20-30х рр ХХ ст. і знайшло розвиток у другій половині ХХ ст. у роботах Ушакова О.О., Керімова Д.А., Піголкина А.С., Голева Н.Д., Губаєвої Т.В., Івакіної Н.Н., Балихіної Т.М., Виноградової Т.Ю., Михальчук П.П., Кострова М.Б., Власенко Н.А., Антоненко Т.А., Хабібуліної Н.І.